

DERRIDA MINTYS IŠ AUTOBIOGRAFINIO FILMO *TARP KITA KO: DERRIDA*

Režisierė Safaa Fathy. Prancūzija. Kino studija *Arte*

Les idées de Derrida dans le film autobiographique *D'ailleurs : Derrida*.
Créé par Safaa Fathy. France, produit et diffusé par Arte.

Les lecteurs lituaniens ont l'occasion de connaître les idées que Derrida expose dans le film autobiographique *D'ailleurs : Derrida*. Dans ce texte, Derrida explique son point de vue sur la religion, la culture, la morale, le sens de l'existence.

Jau seniai miniu tokias sąvokas kaip raštas, dekonstrukcija, falogocentrizmas. Jos galėjo atsirasti tik dėl sąsajų su *kita ku*: vaikyste, Viduržemio jūra, Prancūzijos kultūra, pagaliau Europa. Mąstymas neatsiejamas nuo tos *kita ko* ribos. Net kai ta riba labai arti, *kita* vis tiek būna už jos. Tačiau tas *kita* iš esmės slypi mūsų širdyje, mūsų kūne. Būti iš *kitur* iš esmės reiškia būti čia.

Raštas yra baigtinis – taip jau yra. Įrašas neišvengiamai reiškia atranką, kitaip tariant, ištrynimą, cenzūrą, atskyrimą. Raštas mane domino visą gyvenimą, nuo tada, kai ėmiau rašyti, tačiau kad ir ką dabar apie jį sakyčiau – čia ir dabar, šioje keistokoje vietoje, tai bus atrinkta, išbaigta. Vadinasi, atskyrimas ir tylą, tai, kas nepasakyta, turės tokią pat reikšmę kaip ir tai, ką pasakysiu.

Galiu pasakyti, kad rašydamas visada ieškojau savo tapatumo. Mane labiau domino tai, kas daro tapatumą neįmanomą, tapatumo praradimas. Kūriniuose *Circonfession* arba *Monolinguisme de l'autre* kalbėjau apie neįmanomą biografiją tikrąja šio žodžio prasme. Biografija tikrąja šio žodžio prasme reiškia, kad yra „aš“,

kuris žino, kas jis yra, ir prieš rašydamas susitapatina su tikra ar tariama biografija. Negalėjimas ištarti „aš“ tam tikra kalba – tai negalėjimas rašyti apskritai.

Tapatumo troškimas kyla būtent dėl šio „aš“ neegzistavimo. Jeigu „aš“ egzistuočiau, žmonės neieškotų ir nerašytų. Autobiografijos rašomos kaip tik dėl to įsivaizdavimo, troškimo susitikti tą „aš“, kuris pagaliau būtų toks, koks yra.

Jeigu kam nors, jeigu man pavyktų aiškiai suvokti tą tapatumą, žinoma, aš neberašyčiau, nebežymėčiau, nebepalikčiau pėdsakų, kitaip tariant, nebegyvenčiau. Aš nebegyvenčiau.

Užaugau Alžyre. Ten reikėjo priprasti prie to (nors prie nieko priprasti neįmanoma), kad dėl kolonijinės ir postkolonijinės istorijos visi pastatai, ypač religinės paskirties, tam tikra prasme buvo pasisavinti, nusavinti, įsisavinti, pertvarkyti, perkeisti. Pavyzdžiui, didžioji sinagoga, į kurią per šventes tėvas vedavosi mane ir brolių, seniau buvo mečetė. Ji ir iš išorės atrodė kaip tikra mečetė, tik tapo sinagoga. Žinau, kad atgavus nepriklausomybę, panaikinus kolonijas, ji vėl tapo mečete.

Būti laikinu prieglobsčiu, būti pertvarkytam – tai iš esmės reiškia būti mirusiam ir siejasi su griuvėsiais – religinio kulto vietoms tai ne taip ir blogai, ar ne, tarsi jos būtų paskolintos. Dievas tarė žydams: „Tai ne jūsų žemė, tai mano žemė, kurią jums paskolinau“. Sinagogos, mečetės, bažnyčios buvo skolinamos – žinoma, su visu nusavinimui būdingu žiaurumu, – jos prarasdavo savo paskirtį ir užleisdavo vietą kitai religijai. Patys pastatai nuo to nesikeitė, tačiau juose įvairiausiomis kalbomis skambėjo daugybė maldų vieninteliam Dievui.

Nežinau tikslios ir objektyvios savo kilmės ir šeimos istorijos. Įsimylėjau šį žodį [Maranas], padariau jį savotiška manija ir miniu visuose kūriniuose todėl, kad jis nurodo menamą ispanišką-žydišką kilmę, taip pat todėl, kad jis pasakoja apie slaptą kultūrą. Mane visada domino ne tik mano žydiškos kilmės, bet ir paslapties klausimas. Jis siejasi ne tik su pašamone ar politika. Paslaptis yra tai, kas priešinasi politikai, politizavimui, pilietiškumui, skaidrumui, fenomenališkumui. Kiekvieną kartą, kai kalbama apie paslaptį ir jos išsaugojimą, iškyla totalitarizmo rizika. Totalitarizmas – ne kas kita kaip prievarta išgauta paslaptis. Tu prisipažinsi, tu išpažinsi, tu pasakysi, ką slepi. Taigi slapta Marano misija – perduoti paslaptį, kurią reikia gerbti ir išsaugoti.

Ką absoliutaus turi paslaptis? Šis klausimas man rūpėjo ne ką mažiau nei mano menama ispanišką-žydiška kilmė. Šie du klausimai susilydė Marano figūroje. Pamažu ėmiau tapatintis su žmogumi, saugančiu jį patį pranokstančią paslaptį, kurios net jis pats negali įmin-

ti. Tarytum būčiau Marano Maranas, amžinas Maranas, netekęs net žydiškos ir ispaniškos savo maranizmo kilmės, – toks universalus Maranas.

Pirmąją paskaitą pradėsiu žodžiu „atsiprašau“, daugiau nieko neaiškindamas ir nesakydamas. Tik vienu žodžiu „atsiprašau“. Ar atsiprašymas turi būti įvardytas ir išgirstas, girdimas, matomas, žodžiu, fenomenalus, ar priešingai – slaptas, tylus, nebylus, nutylimas, nenusakomas, nematomas, vienišas? Kitaip tariant, ar atsiprašymas turi būti teatrališkas, surežisuotas, gal net begėdiškas? Jis turi būti viešas ar slaptas? Įsivaizduokime, kad esame teatre. Būkime žiūrovai ir klausytojai. Pirmas veiksmas. Pirmą sceną. Veikia keturi personažai. Vyrai. Visi tie vyrai, galima sakyti, išpažįsta krikščionių tikėjimą. Tarp jų yra ir protestantų. Tie keturi veikėjai – tai Hegelis, Mandela, Clintonas ir Tutu. Jie visi šį tą žino apie atsiprašymą, amnestiją, priesaikos sulaužymą, atgailą, susitaikymą, ir paklauskime, ką jie mums pasakys. Tačiau uždanga dar nepakilo, tik girdėti iš už kulisių sklindantis balsas. Savime suprantama, kalbama vokiškai. Pirmiausia pacituosiu patį Hegelį: „susitaikymo žodis“. Ne žodis „susitaikymas“, o „susitaikymo žodis“, tai yra žodis, kuris veda į susitaikymą, kuriuo siūlomas susitaikymas pirmam ištiesiant ranką. Taigi susitaikymo žodis yra veiksmas, kalbos veiksmas, kurio metu kreipiamasi į kitą ir siūlomas susitaikymas. Tai reiškia, kad prieš ištariant tą žodį buvo karas, kančia, trauma ir žaizda. Todėl vadovaudamiesi sveiku protu (nors sveikas protas – labiausiai ginčytinas dalykas), galime teigti, kad tik gyvas ir sužeistas žmo-

gus gali jausti žaizdą, net jeigu ta žaizda mirtina ir dėl jos žmogus neišvengiamai mirs. Taigi sužeidimai, smūgiai, žaizdos, traumos, įkirtimai, įbrėžimai, įdrėskimai, sužalojimai, įpjovimai, išpjovimai, apipjaustymai – visos įmanomos žaizdos palieka randą gyvame audinyje.

Nors žaizda yra biologinis dalykas, leidžiantis kalbėti apie psichologinį, moralinį, dvasinį arba, kaip sakoma, fantazminį skausmą ir kančią, atsiprašymas ir susitaikymas įgauna prasmę tik tuo atveju, jei sužeidimas paliko arba galėjo palikti prisiminimą, pėdsaką, kitaip tariant, randą, kurį reikia užgydyti, nuskausminti, aptvarstyti.

Pokalbis – tai susitaikymo pradžia, net jeigu (Hegelis tai puikiai žinojo) pašnekovai skelbia neapykantą ar karą, įžeidinėja ir užgaulioja vienas kitą. Vos tik prabilus, prasideda susitaikymo procesas. Taigi kaip reikia prabilti ir kalbėti visiems kartu ir atskirai? Klausimą, kaip kreiptis į kelis žmones iš karto ir atskirai, galima laikyti pačia atsiprašymo esme. Dabar į sceną įžengia Nelsonas Mandela.

Jacques'ą Lucas'ą Nancy pažįstu gal nuo 1969-ųjų metų. Parašiau nedidelę esė ir nusiunčiau ją Jacques'ui. Tuo metu jo dar nepažinojau. Ir gavau atsakymą, kuris mane labai nustebino. Pirmiausia mane nustebino tai, kad jis buvo perskaitęs visus straipsnelius, kuriuos jau buvau publikavęs. Tai mane nustebino ir sujaudino. Prisimenu, jo laiške buvo toks sakinys: „Jau teko skaityti jūsų darbus, žinojau, kad vieną dieną susitiksimė“. Galite įsivaizduoti – 29-erių metų jaunuoliui gauti laišką iš žmogaus, kuris

dar nebuvo tokia garsenybė, kaip dabar, bet jau ir tada buvo žinomas... Tame laiške dar buvo sakinys – dabar jau nebegalėčiau jo tiksliai pacituoti, – bet gerai prisimenu turinį: jam labai malonu, kad atsirado panašiai mąstantis žmogus kaip tik tada, kai jis jaučiasi vienišas, kai išgyvena – kaip čia pasakius – sunkų, tamsų laikotarpį. Beje, mane nustebino tas jo prisipažinimas, kad jis jaučiasi vienišas. Gal jis taip jautėsi tik tuo metu. Gerai žinau, kad buvo ir kitokių akimirkų, ko gero, tiesiog taip sutapo tuo metu. Taigi jis man parašė. Kaip sakiau, jo darbai mane sukrėtė, kaip ir kitus. Ne tik todėl, kad tai buvo puikūs darbai. Iš tiesų jo kūriniai buvo pirmieji, aiškiai man parodė, kad šiuo metu yra kuriama filosofija.

Akivaizdu, kad draugystėje esama tylos, ko kita nei kalbės, ypač filosofinės. Mudu su Jacques'u per tuos 30 metų ne dažnai diskutuodavome filosofinėmis temomis, galima sakyti, visai nedaug. Kartais ir padiskutuodavome, bet labai neilgai. Akivaizdu, kad esminiai dalykai išsakomi tarp eilučių, o ne žodžiais.

Mano draugas Jacques Lucas Nansi rengia knygą *Krikščionybės dekonstrukcija*. Man teko skaityti jo straipsnį šia tema ir žinau, kad jis, kaip ir aš, mano, jog negalima taip paprastai imti ir pabėgti nuo to, kas vadinama krikščionyste. Krikščionybės atsisakoma vardan krikščionybės. Pavyzdžiui, Dievo mirtis yra krikščioniška tema. Nėra nieko labiau krikščioniška. Taigi šiandien pasaulyje vykstantis reiškinys, vadinamas „pasauline lotynizacija“ arba „pasauline christianizacija“, tam tikra prasme yra krikščionybės autodekonstrukcija.

Analizuodamas kultūras, kuriose juntama arba dominuoja krikščionybė, bandau suprasti, kas vyksta. Mano kalboje išspaudę tam tikri krikščionybės „antspaudai“. Ji užantspauduota. „Krikščionis“ taip pat reiškia „žydas“. Egzistuoja ryšys tarp judaizmo ir islamo. Aš tai vadinu „abraomiškąja tradicija“. Mano kalba pažymėta šios sudėtingos abraomiškosios tradicijos antspaudu.

Kaskart, kai įrašoma žymė kūne, sakyčiau, ta žymė veikia ir sąmonėje, kuri yra daugiau nei sąmoninga atmintis. Kaskart, kai tai, ką vadinu pėdsaku, atsiduria už sąmonės ribų, tam tikra prasme galime kalbėti apie apipjaustymą.

Varpą gaubianti apyvarpė – ne šiaip sau vieta, tai geismo ir erekcijos vieta. Akivaizdu, kad tai raštui, kūno raštui skirta vieta. Tai įvykis, kai dar nekalbant, dar dėl savo priklausomybės neapsisprendęs subjektas gauna įstatymą ir yra paženklinamas bendruomenės. Toje bendruomenėje gali vykti protesto, išlaisvinimo, emancipacijos judėjimai, tačiau žymė išlieka. Aš keliu hipotezę, kad egzistuoja ekvivalentai. Bet apie juos reiktų ilgai kalbėti. Kiekvienoje kultūroje egzistuoja ekvivalentai. Todėl galima kalbėti apie metaforišką, alegorišką apipjaustymą. Noriu pabrėžti: visur, kur yra pėdsakas, įkirtimas, įpjovimas, įrašas, kūno žymė, glūdi apipjaustymo simbolis. Tai reiškia, kad visuose mano tekstuose, visuose pažymėtuose, datuotuose, paženklintuose tekstuose esama apipjaustymo, netgi mano apipjaustymo.

Visoks raštas grindžiamas pasipriešinimu. Raštas egzistuoja tik tada, kai yra pasipriešinimas gerąja ir blogą-

ja šio žodžio prasme. O pasipriešinimas taip pat gali reikšti išstūmimą ir spaudimą. Išlaisvinančiu gestu aš sulaukau ir apriboju, juo galiu išlaisvinti negirdėtas nematytas rašymo jėgas, tačiau šis išlaisvinimas įmanomas tik tada, kai peržengiame ribas, kai kuriame kliūtis, pasipriešinimą, struktūras, kurios suteiks galimybę peržengti ribas. Kai neįprastu būdu peržengiame ribą, barjerą, tuo pat metu iškyla nauja riba. Skaityti reiškia ją iššifruoti. Skaityti – tai pačiame išmoningiausiame rašte, pačiuose netikėčiausiuose rašto įvykiuose išvelgti pastangas apsaugoti save. Tai nereiškia, kad „aš“ sąmoningai žino, ko jis siekia, to siekia sąmonė, pats raštas.

Turiu pripažinti, kad nors nemažai parašiau ir publikavau, kartais vis dar jaučiu tam tikrą varžymąsi. Kodėl tu rašai? Manai, tai įdomu. Jeigu jau rašai, vadinasi, manai, kad tavo kuriami sakiniai yra įdomūs. Tam tikra prasme tas gestas yra labai nepadorus. Šiuo požiūriu rašymas yra nepateisinamas. Todėl atsiprašinėji – kaip apsinuoginantis žmogus: štai, žiūrėkite, aš pozuoju! Savaime suprantama, atsiprašinėji už tai, kad kalbi apie save, kad apsimeti įdomiu. Taigi rašydamas aš atsiprašau adresato už rašymo nepadorumą. Tai pirmoji priežastis. Kita priežastis, struktūrinė, esminė, man visada rūpėjo ir vis dar rūpi. Ji susijusi su kalbos žymės struktūra: palikdamas pėdsaką, sunaikinu adresato išskirtinumą. Net jeigu kam nors palieku slaptą žodį, parašytą paslapčia, tarkime: „Aš myliu tave ir šie žodžiai skirti tik tau“, žinau, kad vos tik tai bus parašyta, suformuluota kokia nors kalba ir įskaitoma, vos tik pėdsaką bus galima iššifruoti, nebeliks vienintelio adresato. Rašyda-

mas tam tikra prasme paneigiu, pažeidžiu adresato tapatumą, jo išskirtinumą. Nebesikreipiu į vieną ar kitą asmenį. Kreipiuosi į bet ką. Taigi visą laiką išduodu. Rašymas – tai išdavystė. Vadinausi, kadangi rašydamas išduodu, laužau priesaiką, man nebelieka nieko kita kaip atsiprašyti už išdavystę, kurią darau rašydamas ir pasirašydamas.

Norint atverti demokratijos erdvę, būtina, kad kiekvienas pilietis ir pilietė kuo labiau išlaisvintų savo pačių balsų įvairovę. Piliečiai pirmiausia turi teisingai išspręsti savo pačių daugiabalsiškumo, lyčių skirtumų, vaiduoklių (ir taip toliau) problemas, tik taip jie galės tinkamai spręsti išorės problemas. Jeigu tironiškai elgiuosi su pačiu savimi, tironiškai elgsiuosi ir su kitais. Todėl politika neatsiejama nuo savianalizės, nuo savotiško savęs patyrimo. Jeigu nesusitvarkoma su pašamone, jeigu nevyksta savianalizė, neišvengiamai nukentės politinė atsakomybė.

Mano karščiausias troškimas – pradėti iš naujo, vėl viską išgyventi, tiek gera, tiek bloga. Žinoma, aš tik dabar žinau, kad tai buvo bloga. Teigiamas kančios aspektas – tai, kad dėl sublimacijos, perkeitimo, dėl tos alchemijos kančios prisiminimas tampa geru prisiminimu. Todėl norėčiau pakartoti. Tai baimė, liūdesys ir nerimas dėl artėjančios mirties. Būtent dėl to norėčiau vėl pradėti iš naujo tuos pačius dalykus, net neišgalvodamas naujų. Išgyventi tai, ką jau išgyvenau.

Palaiminimas gali baigtis. Norėjau tai patikslinti. Jeigu gerą ar bloga praeitis, tai, kas praeityje buvo gėra ar bloga, tebesitęsia šiandien ir tęsis rytoj, jeigu tai sukels neigiamų padarinių, jeigu tai, kas neigiama, ir toliau plis, gyvuos,

galbūt net pergyvens mane – tada ne, aš nenoriu pradėti iš naujo.

Vadinasi, kai blogis turi ateitį, kai praeities blogis turi ateitį, – nesakau, kad praeikiu, bet nebelaiminu. Tada aš nebelaiminu.

Egzistencija, ir ne vien manoji, tragiška tuo, kad išgyvename daug dalykų, nes gyvenimas gana ilgas, tačiau tos patirties vertė paaiškėja tik paskutinę akimirka, tai yra mirties akimirka. Iki paskutinio momento aš galbūt maniau išgyvenąs kažką gražaus, gero, kilnaus, leidžiančio trokšti amžino gyvenimo. O gyvenimo pabaigoje paaiškėja, kad tai buvo bloga, tai tebuvo melas, klaida, katastrofos užuomazga. Paskutinę akimirka sužinau kažką, kas užbraukia, sunaikina visus laimingus atsiminimus.

Noriu pasakyti, ką reikia žinoti, kol mirtis dar neatėjo. Aš ne tik nepažįstu nieko kito, aš nieko kito nebuvo sutikęs. Negirdėjau, kad per visą žmonijos istoriją būtų buvęs bent vienas žmogus – ar girdite – bent vienas, kuris buvo toks laimingas kaip aš. Kuriam taip sekėsi, kuris jautė tokią euforiją. Tai juk tiesa, ar ne? Apsvaigęs iš nuolatinio džiaugsmo. Tačiau išlikau savimi, savo paties priešingybe, nuolatos liūdnas, išgyvenantis netektį, nusivylęs, nekantrus, pavydus, apimtas nevilties. Jeigu šie du dalykai gali derėti tarpusavyje, tada nežinau, kaip dar galėčiau pasakyti bent sakinį taip, kad tyliai jo nesunaikinčiau, kad nesunaikinčiau jo leksikos, gramatikos ir geologiško. Kaip kalbėti apie ką kita, ne vien tik apie aistringą, bet nevilties kupiną domėjimąsi kalba, literatūra, filosofija? Apie ką kita, ne vien tik apie negalėjimą dar kartą pasakyti, kaip sakau dabar: „pasirašau“.

Iš prancūzų k. vertė Lina PERKAUSKYTĖ